

Falitéma.

Érintetlenebb vidékek régi parasztházaiban egy sajátos bútordarabbal találkozunk, amelynek mását vagy rokonát hiába keressük a városok polgári vagy úri lakberendezéseiben. Hiába keressük itt, bár tudvalevő, hogy a népnek majd minden fejlettebb bútorféléje a középosztály lakásaiból került le a parasztházba. *Tékának* vagy *falitékának* nevezik ezt a kis szekrényfélét, amely néha fülkeszerűen van a szobafalba besülyesztve, gyakrabban azonban a falon lóg alkalmas helyen, vagy a szoba sarkában, vagy a padra vagy valami külön állványra van felállítva. Bár rendeltetése szerint ez is az u. n. „elraktározásra szolgáló bútorok” csoportjába tartozik, sem a ládát, sem a szekrényt, sem a fiókos komót nem pótolja s így nem is származtatható azokból.

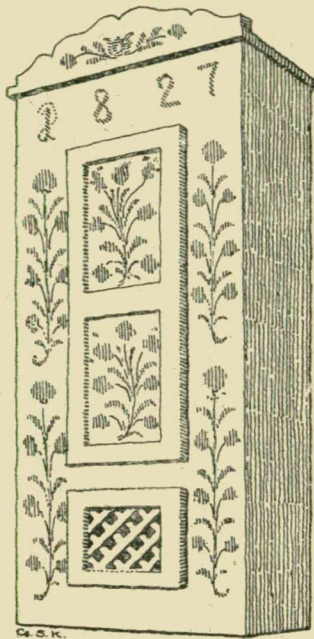
A falra függesztett kisebb szekrényfélék s így a téka is, általában a *falfülkétől* veszik eredetüket. Ezek a fülkék eredetileg a fal mélységébe vágott és polcokkal ellátott u. n. *vakablakok* voltak, s mindenféle olyan kisebb tárgy eltevésére szolgáltak, amelyeket sem egymásra fektetni (mint a ládában), sem függeszteni (mint a szekrényben) nem lehetett, hanem amelyeket *állítani* kellett, pld. kisebb edényeket, főleg üvegből való palackokat, poharakat stb. Népünknel *vakablak*, *vaklyuk*, *vaklik* a neve ennek a falifülkének, vagy egyszerűen *fülke*, *fül*; egy helyen *kuglicnak*, Szegváron *oláj-ablaknak* nevezik.

Már a rómaiak ismerték a falifülkét, mert a kiásott Pompejiben találtak olyan falifülkéket, melyek belül polcokkal voltak ellátva, kívül pedig ajtóval elzárva. A középkori némét várkastélyokban is voltak ilyen rendeltetésű fülkék. A középkori templomok szentségtartó-házai is ilyen fali fülkék. Amint tehát látjuk, elég hosszú múltra tekintenek vissza ezek a kezdetleges bútort pótló fülkék, amelyekből a későbbi tékaink fejlődtek.

A fejlődés folyamán a fal mélységébe vájt fülkét körös-körül és hátul kibélelték fával, vékony deszkákból készített oldalakkal és hátfallal s amikor végül ajtót is alkalmaztak rá, olyan volt az, mint a falba eresztett vagy befalazott szekrényke. Végül aztán — valószínűleg azért, hogy tetszésszerűen más helyre is lehessen elmozdítani — kiszédték ezt az így kialakult bútorfélét a falból, — a vakablak vagy fülke ezzel eltűnt —, s kialakult az új bútor, a mozgatható falitéma.

Ezek után az a kérdés, mikor és honnan került a *vakablak*, a *fülke* alkalmazásának divatja, s a fülkéből fejlődött *falitéma* mi hoz-

zánk, s különösen a magyar parasztházba? Igen valószínű, hogy nálunk is már igen régen ismerték, s a középkori magyar várkastélyokban éppen olyan honos lehetett, mint a németországiakban. De hogy innen, vagy a középkori templomokból lekerült-e a városok polgári és úri házaiba is, azt nem tudjuk, mert erre nézve nincsenek sem tárgyi, sem irodalmi bizonyítékaink. Ma t. i. nyoma sincs ennek a bútorfélének a városi lakosság berendezésében. Régi elterjedését mutatja az Oklevélszótárnak 1556-ból való következő adata: „aytó megeth való *wak ablak*, és a Çalepinus 1585-ből való szótárában előforduló „posticum = *fül aytó* (a. m. *fül-ajtó*) sem lehet más, mint *fülkeajtó*. A XVII. századból is van adatunk vakablakról.

1. ábra.

Valószínű tehát, hogy a polcokkal ellátott vakablak és az ajtóval elzárható falifülke mihózzánk a nyugati országokból került. Nincs kizárva azonban annak a lehetősége sem, hogy honfoglaló eleink ezzel a háziberendezéssel még a honfoglalás-előtti időben, keleti hazájukban ismerkedtek meg az őket körülfogó szomszédos népeknél. Tudvalevő ugyanis, hogy az összes török fajú népeknél, s általában az egész mohammedán keleten, a házberendezésben — a falakat körülfutó divánon kívül — ma sincs más bútor, mint a falakba eresztett fülkefélék és a vakablakszerű szekrények, amelyeket ott főleg arra használnak, hogy nappalra elrakják beléjük az ágyneműt, ezenkívül azonban mindenféle apróság s edények eltevéseire is szolgálnak. Ezek többnyire rácsos, faragásos vagy festett ajtókkal vannak el látva.

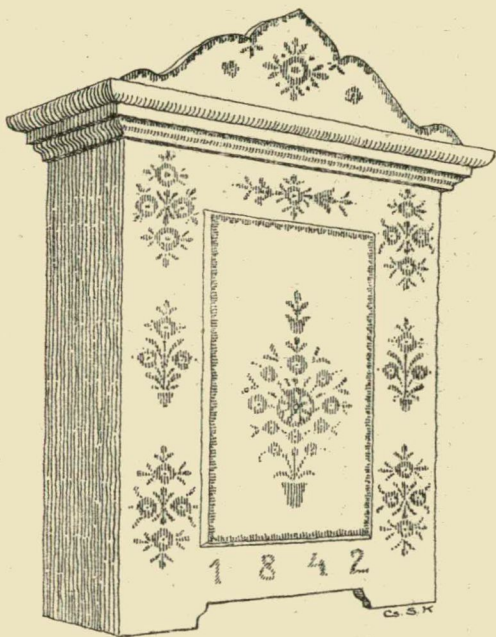
A magyar parasztházakban található falifülkék és a szerintem azokból kifejlődött fali szekrények nálunk is megtették a fentebb megjelölt fejlődési menetet s ennek a menetnek még ma is meg lehet találni minden fokozatát. A régi palóc faházban a bejárat melletti falban a kemencével szemben *wakablak* van, melyben pálinka, üveg, sirány (bögre, csupor), tejes fazék stb. van elhelyezve.¹ Göcsejben régi házaknál *fali* vagy *szegletalmáriom* van s ez egyik legsajátságosabb bútora a szobának. „A falakat a saroknál $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ m. hosszúságban és 3—4 dm. szélességben kissé bevágták, háromszögű deszkákból (a fal hajtása szerint) 2—3 polcot helyeztek oda;

¹ Ethn. IV. 28.

ekként egy ily falialmáriom 2—4 rekeszre osztatott. Kívülről aztán a fal derékszögű hajlására mintegy átlószerűleg deszkát helyeztek, mely vagy egészében alkotta az ajtót, vagy a közepe táján vágtak erre ajtót.² De még a hazai nemzetiségek is ismerték a falba eresztett szekrénykét, így például a szepesi szászok házában is volt a falba illesztett *Almereichen*, melyben a házikenyeret, kést és több efféle kisebb dolgokat szoktak volt eltartani.³

A fentebb említett szegvári *olájablak*nak nevezett falifülkét, ha ajtó van rajta, *tékának* hívják. A Balaton mellékén *falba való almáriom* vagy *kászli* a neve; ha tejet vagy tejesesuprot tartanak benne *tejesnek*, ha üvegeket, poharakat, akkor *évegesnek* (*üveges*) mondják. Erdély egyes vidékein (Hétfalu, Szakadát) *almaráj* a fali szekrény.⁴ A *téka* vagy *falitéka* mellett különben az *üveges* a legelterjedtebb elnevezés, amely egyszersmind leggyakoribb használatát vagy rendeltetését is mutatja.

Addig, amíg a falba van eresztve, mindig bizonyos meghatározott helye van a tékának, mert hiszen a falba vágott nyílást nem lehet minduntalan a falnak más részébe helyezni. Ez a helyzet csak akkor változott meg, amikor a téka a fal mélyedéséből kikerült s önálló, mozgatható bútorrá lett. De még ekkor is megtartott bizonyos

2 ábra.

hagyományos helyeket, amelyeken legtöbbször el van helyezve. Néhol az ajtó mellett, máshol az ágy közelében helyezik el, s meg lehet figyelni, hogy az egész faluban ugyanarra a helyre teszik, csaknem minden házban, ha csak nincsen ennek valami helyi akadály. Legjellemzőbb azonban a sarokban való elhelyezése, s ha még az alakja is alkalmazkodik ehhez az elhelyezéshez, akkor *sarok-tékának*, *szegletalmáriomnak* nevezik. Ilyenkor aztán megint pontosan meghatározott helye van, s az túlnyomóan az asztalhoz legközelebb eső

² Gönczi Ferenc, Göcsej, 421.

³ Ethn. II. 289.

⁴ Etsz.

sarok, ott, ahol a két sarokpad összetalálkozik. Könnyen érthető ez az elhelyezés, ha tekintetbe vesszük a rendeltetését, a poharak és üvegek, só, kenyér s egyéb az asztalra való, étkezéshez szükséges eszközök és apróságok tartójaként. Legtöbbszörre erős kampós szögrel akasztják a falra, néha két erős szöggel odaszögelik a falhoz, keresztül vevén a szögeket a téka hátfalán.

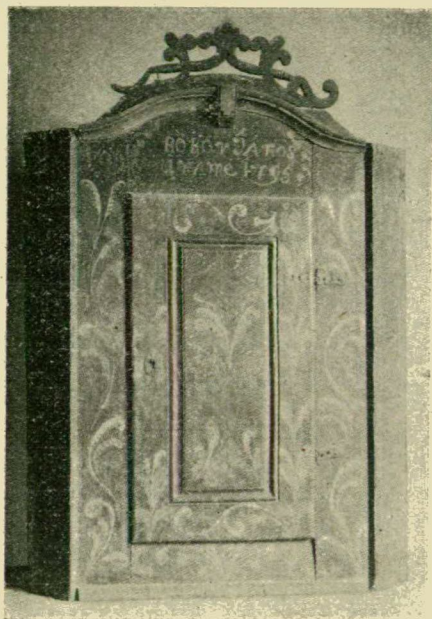
De nem mindig van a téka a falra felakasztva, hanem előfordul az is, hogy leállítják a földre, a falhoz vagy a sarokba; vagy az összeszögellő két pad sarkában, a padra állítják rá. Néha, különösen, ha a rendesnél nagyobb méretű, külön állványfélét készítenek s erre

állítják rá. Ilyenkor *talpas-* vagy *lábás-téka*nak nevezik.

A téka méretei különbözők. A régiek magas és keskeny alakúak, leginkább 40–45 cm. szélesek és 75–100 cm. magasak, a mélységük 15–20 cm. Az újabb formák 50–60 cm. szélesség és 80–120 cm. magasság közötti méretben vannak általában. Vannak azonban kivételek is, egészen kicsinyek is, valamint a rendesnél jóval nagyobbak, de ezek leginkább a lábon állók között fordulnak elő, s méretük miatt inkább a szekrények közé számíthatók.

A téka legegyszerűbb alakja többszörre egy egyszerű lapos ládaforma, egy kávaszerű széles kerület, amelyet hátul egymás mellé rakott deszkákból

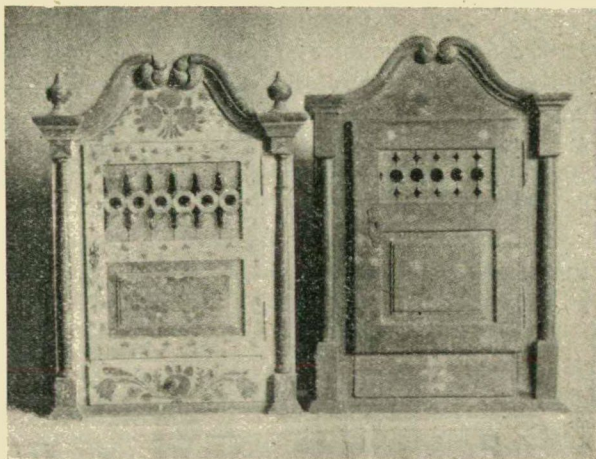
való hátfal zár el, elől pedig egy csuklós pántokon mozgó kis ajtó fed be. Erre a ládaformára van felül az ajtó fölötti szélén egy többé-kevésbé díszes faragott oromzat ráerősítve. Néha még az sincs. A kimondottan barokk stílusú tékákon előfordul az is, hogy ez az oromzat az előfal folytatásaként szervesen össze van építve a ládával. Külön figyelemre méltó a téka ajtajának alkalmazása. Az szinte soha sem fordul elő, — legalább régiebb darabokon — hogy az ajtó akkora legyen, mint maga a szekrényke kávája. Az ajtó annál mindig kisebb, úgy hogy körülötte mindig egy többé-kevésbé széles keret marad. Minél régiebb a forma, annál szélesebb ez a keret, és annál kisebb, keskenyebb az ajtó. Vannak olyan régi tékáink, amelyeken az ajtó csak egy keskeny deszka szélességű, alig egyharmada a téka szélességének. Ez az ajtóforma egészen kö-

3. ábra.

zép kori, de ezt a román-gót stílusnyomot még a későbbi, újabb tékákon is meg lehet találni. Ezzel az ajtóformával együtt jár legtöbbször az, hogy kivált a régi tékák szokatlanul keskenyek, hosszúkás alakúak. Végül feltűnő ezeken a régi tékákon az, hogy az ajtókra gyakran diagonális helyzetben fekvő lécekből szerkesztett rácsokat vannak alkalmazva. Néha csupa rács az egész ajtó, néha csak egy kisebb része, néha egy-egy külön rekesze van ilyen rácsos ajtócskával ellátva.

Ez a három különösség: a szekrényke hosszúkás alakja, a keskeny ajtó a széles kereten és a rácsos elzárás, olyan jellemző tulajdonsága a régi tékának, amelyet méltán középkori örökségnek mondhatunk. A szekrényké ma már természetesen szinte kizárólag ü. n.

4. ábra.

puha fából készülnek s a reneszánsz ideje óta ismert szerkesztési elvek szerint, tehát keretes és belétes szerkezettel, de a formában igen sok a reneszánsz előtti tehát a középkori bútör szerkezetből és formából származó vonás is megmaradt.

Valamikor régen a paraszt ezt a bútörát is maga készítette, még pedig nem fenyőfából, hanem tölgyfából — mint minden egyéb bútörát. Ennek a nyoma néhol még most is feltalálható, például Göcsejben.⁵ Régebben, amikor még általában tölgyfából és házilag készült, valószínűleg nem sok díszítés borította. Akkor talán csak a rácsokat, az ajtó pántjai s talán valami kis vésés vagy faragás volt minden dísz. Az újabb, asztalos munkaként, puha fából készült téka ugyanúgy van díszítve, mint a többi bútör. Színesre van

⁵ Gönczi i. m. 424.

befestve, vidékek szerint vagy a közismert kék alapszínnel, vagy barnára. Erre az alapszínre vannak aztán ráfestve a népies díszítőművészet virágékítményei. Az ajtó mezejére vagy mezőire leginkább egy-egy virágcsokor vagy koszorú, az ajtó keskeny keretére is indászes virág-díszítmény, az ajtó melletti széles keretre is vagy indászes vagy apróbb virágcsokrok sorakoznak, úgyszintén az orommezőben is virágcsokor szokott festve lenni, vagy pedig a tulajdonos neve és a készítés évszáma. Még az oldalakra is jut a virág-díszből.

A barokk stilú tékákon az oromzatot szegélyező S-alakú faragott párkányon kívül gyakran találni a szekrény két szélén két oldalt ráerősített karesű oszlopocskákat a megfelelő lábazati és koronázó tagozatokkal. Ez utóbbi típusú tékákon igen gyakori az alsó részén található külön kis kihúzható fiókocska.

Bármilyen jellemző és látszólagosan különlegesen magyar a magyar parasztház *téka*ja, mégis találunk rá analógiákat külföldön is, még pedig igen közel álló analógiákat, alak és díszítés szerint valókat egyaránt. Az alpesi országokban és Bajorországban közismertek, legfeltűnőbb azonban a hasonlóság a morvaországi példákkal.

Valamikor igen kedvelt bútora volt a féka a magyar parasztháznak. Minden házban lehetett találni, olyikban több példányban is. Ma már kiment a divatból, már csak itt-ott találkozni vele, ott, ahol még ragaszkodnak a régiekhez.

Cs. Sebestyén Károly.